

A század

További olvasnivaló a kiadó kínálatából:

Giorgio Agamben: *A profán dicsérete*

Bojtár Endre: *„Hazát és jövőt álmodánk...”*

Joseph Brodsky: *Velence vízjele*

Jacques Roubaud: *Költészet és emlékezet*

Steven Pinker: *A nyelvi ösztön*

Xavier Rubert de Ventós: *Minek filozofálni?*

Alain Badiou

A SZÁZAD

Fordította:
Mihancsik Zsófia

TYPOTEX

Budapest, 2010

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'Aide à la Publication (P.A.P.) Kosztolányi, bénéficie du soutien du Ministre des Affaires étrangères et européennes français, de l'Ambassade de France en Hongrie et de l'Institut Français de Budapest.

Ez a mű a Francia Külügyminisztérium, a Magyarországi Francia Nagykövetség és a Budapesti Francia Intézet támogatásával a Kosztolányi Könyvtámogatási Program (P.A.P.) keretében jelent meg.

Copyright © Editions du Seuil, 2005
La siècle de Alain Badiou

Hungarian translation © Mihancsik Zsófia,
Typotex, 2010

ISBN 978 963 279 076 3

Témakör: *filozófia*

Kiadja a Typotex kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Votisky Zsuzsa

Felelős szerkesztő: Angyalosi Gergely

Műszaki szerkesztő: Horváth Balázs

Borítóterv: Tóth Norbert

Terjedelem: 20,25 (A/5) ív

Nyomta és kötötte: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Fodor István, vezérigazgató

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás	7
1. Módszertani kérdések	9
2. A Vadállat	27
3. Az összebékítetlen	52
4. Igen, egy új világ, de mikor?	74
5. A valóság iránti szenvedély és a látszat montázsa	89
6. Egyből kettő lesz	107
7. A nemek válsága	123
8. Anabázis	144
9. Hét variáció	172
10. Kegyetlenségek	195
11. Avantgárdok	228
12. A végtelen	257
13. Ember és Isten közös eltűnése	288
Névmutató	313

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A könyv pusztá ötlete sem jutott volna eszembe, ha egy napon Natacha Michel, dacolva a forradalmakra és a mozgalmárokra manapság szórt átkokkal, fütyülve arra, hogy a mai „demokraták” nem létezőnek tekintik őket, ki nem mondja a kulcsmondatot: „A 20. század lezajlott.”

A tizenhárom óra alapanyagát az az előadás-sorozat adja, amelyet a Nemzetközi Filozófiai Kollégiumban tartottam az 1998–1999, 1999–2000 és a 2000–2001-es tanévben.

Köszönet illeti tehát a Kollégiumot, mindenekelőtt Jean-Claude Milnert, aki ezekben az években a Kollégium elnöke volt, mert befogadtak, hogy nyilvánosan előadhassam a megfontolásaimat.

Köszönet illeti a szemináriumok hallgatóit, mert csak az ő kollektív támogatásuk adott értelmet a vállalkozásnak.

Köszönet illeti Isabelle Vodozt, mert kiváló jegyzetei, amelyeket sebtében született improvizációim során készített, illetve legépelte változatuk szolgáltatva ennek a kis könyvnek a nyersanyagát.

1. MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

1998. október 21.

Mi egy század? Jean Genet előszavára gondolok, amelyet *A négerek*¹ című darabjához írt. Ott teszi fel az ironikus kérdést: „De hát mi is az a fekete?” Majd hozzáfűzi: „És főleg: milyen színű?”² Nekem is kedvem volna feltenni a kérdést: hány év egy évszázad? Száz? És akkor már Bossuet³ kérdése is ide kívánko-

---

¹ *A négerek*, mint Genet-nek majdnem minden szövege, amely a legelső regények után született (azaz Sartre hatalmas *Saint Genet, comédien et martyrja* után), alapidokumentum a századról: azt a viszonyt taglalja, amely a nyugati fehérket fűzi ahhoz, amit fekete történeti tudatalattijuknak nevezhetnénk. *A paravánokban* a szörnyű algériai gyarmati háborúból próbál meg színházat csinálni. Nem a háborús történetekből, hanem abból, ami a szubjektumokkal a háborúban történik. A maga műfajában ez páratlan kísérlet, mármint ha eltekintünk Guyotot ragyogó és egyedülálló *Tombeau pour cinq mille soldats*-jától, amely a háborút egyfajta materialista költészetté, Lucretius költeményéhez hasonlatossá teszi.

Genet irodalmi kísérlete egy olyan alkotásban éri el a tetőpontját, amelyet én remekműnek tekintek. Ez az *Un captif amoureux*, ezúttal a próza és nem a színdarab műfajában: a palesztinok Izrael ellen viselt háborújának egyik sorsdöntő pillanatát örökíti meg, illetve a Fekete Párducokkal annak az örökös és titkos polgárháborúnak az egyik mozzanatát, amelyet Egyesült Államoknak hívunk.

² Jean Genet: *Drámák*. Európa, Bp., 1986. Tellér Gyula fordítása.

³ Nem hiszem, hogy manapság sokan olvasnának Bossuet-t, különösen a *Sermon sur la mort*-t, amelyből itt idézek. Pedig – és itt igazat kell adnunk Philippe Sollersnek, aki régóta és makacsul hangoztatja ezt – a francia törté-

zik: „De hát mi is száz év, ezer év, ha egyetlen pillanatot elsöpörheti őket?” Fel kell-e tennünk tehát azt a kérdést, hogy melyik az a kivételes pillanat, amely elsöpri a 20. századot? A berlini fal leomlása? A génkészlet feltérképezése? Az euró bevezetése?

Ha feltételezzük is, hogy sikerül összeraknunk a századot, sikerül létrehozni mint a gondolkodás tárgyát, vajon olyan filozófiai tárgyat kapunk-e, amely megfelel egy különös akaratnak, az elmélkedésre irányuló akaratnak? A század vajon nem első-sorban történelmi egység-e?

Hagyjuk, hogy megkísértsen bennünket a pillanatot úrnője, a történelem. A történelem, amelyről úgy gondoljuk, hogy minden politika szilárd tartópillére. Okkal mondhatnám például azt: a század az 1914–18-as háborúval kezdődik, amely magába foglalja az 1917-es októberi forradalmat is, és a Szovjetunió összeomlásával, illetve a hidegháború végével zárul le. Ez az erősen egységbe foglalt kis évszázad (hetvenöt év). Más szóval a szovjet évszázad. Tökéletesen felismerhető, tökéletesen klaszszikus történelmi és politikai paraméterek alapján építettük fel: a háború és a forradalom. A háborút és a forradalmat itt „világméretűként” azonosítottuk. A század egyfelől két nagy háború köré szerve-

---

nelemnek ő az egyik legerősebb hangja. Ha valaki mégis érdeklődne a századok mérlege iránt, amit feltételeztünk eme kis mű olvasójáról, Bossuet-t úgy kell olvasnia, mint az emberi történelem providencialista víziójának legkövetkezetesebb, tehát racionális, noha az intellektuális képességeinket meghaladó védelmezőjét.

zódik, másfelől az egész Földet behálózó, úgynevezett „kommunista” vállalkozás kezdete, kifejlődése és összeomlása köré.

Kétségtelen, hogy mások, szintén a történelem megszállottjai, illetve azé, amit ők „emlékezetnek” neveznek, teljesen másként számítják a századot. Az ő logikájukat is minden nehézség nélkül tudom követni. Ez esetben a század olyan apokaliptikus, olyan rémisztő események színtere, hogy az egyetlen fogalom, amely alkalmas rá, hogy az egységét kifejezze, a bűn. A sztálini kommunizmus bűnei és a náci bűnök. A század középpontjában itt minden bűnök Bűne, az európai zsidóság kiirtása áll. A század elátkozott század. Nem tudunk másként gondolkodni róla, mint a legfőbb paraméterei alapján: haláltáborok, gázkamrák, mészárlások, kínzás, szervezett állami bűnök. A számok itt a minősítés lényegét jelentik, hiszen a bűn kategóriája, mihelyt összefonódik az állammal, tömegmészárlást jelent. A század mérlege azonnal felveti a holtak számának kérdését.⁴ Mi az oka a számlálási mániának?

---

⁴Hogy a holtak megszámlálása egyenértékű a század mérlegével, azt több mint húsz éve állítják az „új filozófusok”, akik minden politikáról való gondolkodást megpróbálnak alárendelni a legregresszívebb „morális” ítélkezésnek. *A kommunizmus fekete könyvének* minapi megjelenése nem más, mint ennek a regressziónak az abszolút időszerűtlen történelmi kisajátítása. A világon semmi nem érthető meg ebből a könyvelési mérlegből, amit a „kommunizmus” szó lomtárába besöpörve tárgyalnak a könyvben, miközben a kommunizmushoz tartozó politikák óriási mértékben különböztek egymástól szándékaik és korszakaik szerint, és a történelemből hatvan évet foglaltak el. Azok a hatalmas mészárlások és a hiábavalóan elvesztegetett emberéletek, amelyek valóban kísérték némelyik kommunista politikát, teljesen ki vannak vonva mindenféle

Az, hogy az erkölcsi ítélet itt csak a bűn pusztító túlzásaiban képes elhelyezni a maga valóságát, vagyis ha milliós nagyságrendben számolja az áldozatokat. A számlálás az a pont, ahol a halál ipari méretei és az ítélkezés igénye metszik egymást. A számolás az a valóság, amely a morális imperatívusz előfeltétele. A valóság és az állami bűn egysége saját névvel rendelkezik: ez a század a totalitarizmus évszázada.

Jegyezzük meg, hogy a totalitárius század rövidebb, mint a „kommunista” évszázad. Leninnel kezdődik 1917-ben (vannak persze olyanok, akik szeretnék, ha a kezdetét 1793-ban, Robespierre-nél⁵ jelölhetnék meg, így azonban túl hosszú lenne), a tetőpontját 1937-ben éri el Sztálinnal, illetve 1942–45-ben Hitlerrel, és lényegében 1976-ban, Mao Ce-tung halálával ér véget. Nagyjából tehát hatvan évig tart. Feltéve, hogy eltekintünk néhány egzotikus túlélőjétől, például Fidel Castrótól, vagy újbóli felbukásának néhány olyan ördögi és marginális példájától, mint amilyen a „fanatikus” iszlamizmus.

---

továbbgondolási lehetőség alól, ha annak a könyvnek a módszertanát követjük, amelyet állítólag nekik szenteltek. Márpedig mindaz, amit nem gondolunk végig, sürgetően jelen van. Ellentétben a gyakran hangoztatott állítással, a megismétlés tilalma a gondolkodásból és nem az emlékezetből származik.

⁵ Az emancipációs vagy nem liberális politikák „totalitárius” identitásáról szóló beszéd nyomán néhányan valóban üdvösnek tartották, ha a gyökereit a francia forradalom környékén keresgéljük, annak is központi, jakobinus szakaszában. Így aztán a hetvenes évek legvégétől olvashattunk néhány ostobaságot Robespierre-Sztálinról, ellenpéldaként meg a vendée-isták felszabadító zsenialitásáról azzal a vidéki „népirtással” szemben, amelyre a republikánusok szövetkeztek. A restauráció néhány szélsősége szerint ebben az értelemben kezdődik a 20. század – amennyiben a lényege valóban a totalitárius borzalom – a Közjóléti Bizottsággal.

Ezzel együtt is elképzelhető, hogy valaki, aki hideg fejjel tekint végig ezen a halálos őrzöngésekkel teli rövid évszázadon, vagy megpróbálja emlékeztette, netán bűnbánó megemlékezéssé átváltoztatni, történelmileg a végeredménye alapján gondolja el korunkat. Végül is a 20. század a kapitalizmus és a világpiac győzelmének évszázada lenne. A korlátozások nélküli Piac és a parttalan Demokrácia szerencsés egybeesése utóvégre nem a nyugodt rendteremtésben vagy a középszer bölcsességében alapozta-e meg a század értelmét – átadva az enyészetnek a fékevesztett hatalom kóros elváltozásait? Évszázadunk így a gazdaság diadaláról szól, minden értelemben: a tőke győzelméről, amely megspórolja nekünk a gondolkodás ésszerűtlen szenvedélyeit is. Ez a liberális évszázad. És ez a század – amelyben a parlamentarizmus és talapzata a legparányibb eszméknek is szabad utat enged – a legközelebb valamennyi közt. A legjobb esetben is a hetvenes évek után kezdődik (a forradalmi hevület utolsó éveit után), és harminc évig tart. Boldog évszázad, mondják. Csonka évszázad.

Hogyan lehet mindezt filozófiailag végiggondolni? A fogalomnak megfelelően mit mondhatunk a totalitárius, a szovjet és a liberális század találkozási pontjáról? Annak nem látjuk közvetlenül hasznát, ha kiválasztunk valamiféle objektív vagy történeti

egységesítési szempontot (mint a kommunista hősköltemény vagy a radikális gonosz, vagy a győzedelmes demokrácia). Számunkra, filozófusok számára ugyanis nem az a kérdés, hogy mi történt, hanem az, hogy mit gondoltak a században. Mi olyasmit gondoltak ebben a században az emberek, ami nem egyszerűen a korábbi gondolkodás továbbvitele? Melyek azok a gondolatok, amelyeket nem örökségként kaptak? Mi mindenben gondolkoztak, ami korábban végiggondolatlan, sőt elgondolhatatlan volt?

A módszer a következő lesz: a század terméséből veszünk néhány dokumentumot, néhány olyan jelzést, amely megmutatja, hogyan gondolkozott önmagáról a század. Még pontosabban: hogyan gondolkozott a század a saját gondolkozásáról, hogyan határozta meg a gondolkodásbeli specifikumait annak a viszonynak, amelyet saját gondolkodása történetiségéhez alakított ki?

Hogy megvilágítsam a módszertani kérdést, engedjék meg, hogy feltegyek egy ma provokatívnak, sőt tiltottnak minősülő kérdést: Hogyan gondolkoztak a nácik? Mit gondoltak a nácik? Mivel mindig mindent visszavezetünk arra, amit a nácik tettek (a gázkamrákban megpróbálták kiirtani az európai zsidóságot), teljesen kizárjuk, hogy akár csak a közelébe is kerüljünk annak a kérdésnek, hogy mi közben ezt tették, mit gondoltak vagy képzeltek ar-

ról, amit gondolnak. Márpedig ha nem gondolkozunk arról, vajon mit gondoltak a nácik, ezzel azt is kizárjuk, hogy arról gondolkozzunk, amit tettek, következésképpen kizárjuk minden olyan reálpolitika esélyét, amely megakadályozza, hogy ma bárki megtegye ugyanezt. Amíg végig nem gondoljuk a náci gondolkodást, itt marad velünk, végiggondolatlanul, azaz elpusztíthatatlanul.

Amikor mintegy mellékesen azt mondjuk, hogy amit a nácik tettek (a megsemmisítés), az az elgondolhatatlan vagy a kezelhetetlen szférájába tartozik, megfeledkezünk egy alapvető dologról, tudniillik arról, hogy a nácik a legnagyobb gondossággal, a legnagyobb céltudatossággal gondolták és vitték végig mindazt, amit tettek.

Ha azt mondjuk, hogy a náciizmus nem egy gondolkodásmód, vagy általánosabban fogalmazva, hogy a barbarizmus nem gondolkozik, ezzel valószínűleg suba alatt ártatlannak nyilvánítjuk őket. Ez nem más, mint a mai „kizárólagos gondolkodásmód” [*pensée unique*] egyik formája, ami tulajdonképpen a kizárólagos, alternatíva nélküli *politika* támogatása. A politika gondolkodás, a barbárság nem az, tehát semmiféle politika nem barbár. Ez a szillogizmus csak arra szolgál, hogy elleplezze a kapitalista parlamentarizmus egyébként nyilvánvaló barbárságát, amely ma meghatározza az életünket. Hogy ebből a képmutatásból kiléphessünk, hangsú-

lyoznunk kell – a század tanúságtételeiben és e tanúságtételek révén –, hogy maga a náciizmus is politika és gondolkodásmód.

Erre azt fogják nekem mondani: Ön nem hajlandó észrevenni, hogy a náciizmus, és tetejébe még a sztálinizmus is, mindenekelőtt a Gonosz megtestesülése. Én viszont fenntartom, hogy az ítélkezés eszközeit én szolgáltatom, amikor gondolkodásmódnak vagy politikának tekintem őket, szemben Önökkel, akik hiposztazálják az ítéletet, így végső soron az ismétlődés lehetőségét védelmézik.

Az az erkölcsi egyenlet, amely a Gonosszal azonosítja a náci (vagy a sztálini) „elgondolhatatlanságot”, valójában nem más, mint gyenge teológia. Ugyanis van egy hosszú történelmi örökségünk, amely a Gonoszt teológiai értelemben a nemlétezővel azonosítja. Ha a Gonosz valóban létezne, ha a Gonosz ontológiai valósággal rendelkezne, ebből az következne, hogy a teremtője Isten volna, tehát Ő lenne a felelős érte. Ha Istent ártatlannak akarjuk nyilvánítani, mindenféle létezés lehetőségét meg kell tagadnunk a Gonosztól. Akik azt állítják, hogy a náciizmus nem gondolkodásmód vagy nem politika (szemben a saját „demokráciájukkal”), nem tesznek mást, mint ártatlannak nyilvánítják a gondolkozást vagy a politikát. Azaz elleplezik a titkos és mély köteléket a náciizmus politikai valósága és aközött, amit ők demokratikus ártatlanságnak kiáltanak ki.

A század igazságainak egyike, hogy a Hitler elleni háborúra szövetkezett demokráciák jószerevével egyáltalán nem törődtek a zsidók kiirtásával. Stratégiai értelemben ők a német terjeszkedés ellen háborúztak, és nem a náci rendszer ellen. Taktikai értelemben (az offenzívák időzítése, a bombázások helye, a kommandós hadműveletek stb.) egyetlen döntésüknek sem az volt a célja, hogy megakadályozza vagy korlátozza a népirtást. Még akkor is, ha pontosan tudták, már igen korán, hogy mi folyik a táborokban.⁶ Ugyanígy van ez ma is: a mi abszolút humanitárius demokráciáink – mármint humanitáriusok, ha Szerbia vagy Irak bombázásáról van szó – gyakorlatilag egyáltalán nem törődnek azzal, hogy az afrikaiakat milliósámszámra irtja egy olyan betegség, az AIDS, amelyet tudunk szabályozni és szabályozunk is Európában vagy az Egyesült Államokban. De gazdasági vagy tulajdonjogi okokból, kereskedelmi jogi és beruházásprioritási

---

⁶ Azokat az információkat illetően, amelyek a Szövetségesekhez a zsidók kiirtásáról és a gázkamrákról eljutottak, elsősorban Rudolf Vrba és Alan Bestic eredetileg angolul írt alaplíművére hivatkozhatunk: *Je me suis évadé d'Auschwitz* (Ramsay, 1988).

Kiegészítő olvasmányként ajánljuk Cécile Winter cikkét: „Ce qui a fait que le mot *juif* est devenu imprononçable” [Miért kimondhatatlan a zsidó szó]. Ez az írás egyebek mellett azt a módszert tárgyalja, amellyel Claude Lanzmann *Soá* című filmjében megválták Rudolf Vrba tanúvallomását.

A nagyüzemi népirtás szakaszait illetően az alaplímű továbbra is Raul Hilberg könyve, a *La Destruction des Juifs d'Europe* (Fayard, 1988).

Ha át akarjuk tekinteni mindazokat a problémákat, amelyeket a gondolkodás számára a náci politika mérlege, illetve a gázkamrák létezésének tagadásán alapuló revizionizmus jelent, a Natacha Michel által szerkesztett tanulmánykötethez fordulhatunk: *Paroles à la bouche du présent. Le négationnisme: histoire ou politique?* (Marseille, Al Dante, 1997).

okokból – birodalmi okokból tehát, azaz olyan okok miatt, amelyek teljesen végiggondolhatók, sőt maguk is gondolatok – nem adnak gyógyszereket a haldokló afrikaiaknak. Csak a Fehér Demokratáknak. Mindkét esetben a század igazi problémája az, hogy összekapcsolja a „demokráciákat” és azt, amit utólag ők maguk úgy neveznek meg mint önmaguk Másikját, a barbarizmust, amelyben ők ártatlanok. Az ártatlanná nyilvánításnak ezt a diszkurzív folyamatát kell meg nem törtéنتté tenni. Ebben az ügyben csak így juthatunk el néhány igazsághoz.

Ezeknek az igazságoknak a logikája feltételezi, hogy meghatározzuk azt, amire vonatkoznak [*sujet*], vagyis azt a tényleges működést, amely a valóság adott részének a tagadásán munkálkodik. A századról beszélve ezt fogjuk megkísérelni.

Elképzelésem szerint a leghatározottabban ragaszkodni fogunk a század szubjektivitásaihoz. Nem akármilyen szubjektivitáshoz, hanem ahhoz, amely összefügg magával a századdal. A cél az, hogy megpróbáljuk kideríteni, vajon a „20. század” szóösszetételnek, túl a sorszámozás gyakorlati értékén, van-e valamiféle önértéke a gondolkodás számára. A belső logika módszerét fogjuk alkalmazni, a lehető legnagyobb mértékben. Nem objektív adatként ítéljük meg a századot, hanem azon gondolkozunk majd, hogyan tették szubjektívvé, megpróbáljuk saját belső előírásai révén megragadni, olyan századfogalom-

ként, amelyet maga a század állított fel. Kiemelten fontos dokumentumaink azok a szövegek (táblázatok, képsorok) lesznek, amelyek a századnak a saját szereplői számára fenntartott jelentését idézik fel. Azok a dokumentumok, amelyek a „századot” – noha az még javában zajlott vagy alig kezdődött meg – a szereplők egyik kulcsszavává tették.

Ha így járunk el, talán sikerül az ítéleteket néhány probléma megoldásával helyettesítenünk. A mai morális inflációból adódóan a századot minden irányból megítélik és elítélik. Nekem sem áll szándékomban rehabilitálni, csak végiggondolni, azaz megteremteni az elgondolhatóságát. Az érdeklődésünket nem elsősorban az az „érték” keltheti fel, amelyet a századnak az Emberi Jogok Bírósága tulajdonít, hiszen ennek a bíróságnak az intellektuális közepszerúsége csak az amerikaiak által felállított Nemzetközi Büntetőbíróság jogi és politikai közepszerúségéhez fogható. Próbáljunk meg inkább elkülöníteni és megvitatni néhány rejtélyt.

Az óra végén csak egy ilyen rejtélyt említek majd, amely azonban döntő jelentőségű.

A 20. század különleges rakománnyal indul. Tekintsük prológusának az 1890 és 1914 közti két nagy évtizedet. Ezek az évek a gondolkodás minden területén a rendkívüli felismerések időszakát képviselik, azét a sokarcú kreativitását, amelyet csak a firenzei reneszánszéhoz vagy Periklész évszázadá-

éhoz hasonlíthatunk. Izgalmakban és szakításokban bővelkedő időszak volt ez. Csak jelzésszerűen említsünk néhányat: 1898-ban halt meg Mallarmé, nyomban azután, hogy megjelentette a modern írás manifesztumának tekinthető *Kockadobás* című művét. 1905-ben Einstein felfedezi a speciális relativitást – hacsak Poincaré meg nem előzte őt ebben –, és a fény kvantumelméletét. 1900-ban Freud megjelenteti az *Álomfejtést*, a pszichoanalitikus forradalom első rendszerezett főművét. Ugyancsak Bécsben, ugyancsak ebben az időszakban, 1908-ban Schönberg megalapozza az atonális zene lehetőségét. 1902-ben Lenin megteremtette a modern politikát, s teremtményét a *Mi a teendő?*-ben helyezte letétbe. Szintén e század elejére datálódnak James vagy Conrad hatalmas regényei, megíródik a Proust-alapmű, *Az eltűnt idő nyomában*, ekkorra érik meg Joyce *Ulyssese*. A Frege által – Russell-lel, Hilberttel, a fiatal Wittgensteinnel és másokkal együtt – kidolgozott matematikai logika és kísérője, a nyelvfilozófia meghonosodott a kontinensen éppúgy, mint az Egyesült Királyságban. 1912 táján aztán Picasso és Braque forgatja fel a festői logikát. Magányos megszállottságában Husserl kifejti a fenomenológiai leírást. Ezzel párhuzamosan olyan hatalmas zenek, mint Poincaré vagy Hilbert – Riemann, Dedekind és Cantor nyomán – alapjaiban újítták meg a matematika egész stílusát. A kis Portugáliában, közvetle-